

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology
ISSN: 2147-8171
Cilt / Volume: 5 • Sayı / Issue: 9 • Sayfa / Pages: 7-39.

Mezhep Çatışmalarının Sebepleri

Causes of Sectarian Conflicts

Doç.Dr. Kadir DEMİRCİ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
Eskişehir Osmangazi University, Theology Faculty, Department of Hadith
kadirdemirci68@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7921-6215

Muhammed Yahya Salim AZZAN

Merkezu't-Turâs ve'l-Buhûsi'l-Yemenî, San'a/Yemen
Yemen Heritage Center
alezzany@gmail.com

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 19.10.2018
Kabul Tarihi / Accepted : 19.12.2018
Yayın Tarihi / Published : 31.12.2018
Yayın Sezonu / Season : Aralık / December

Atıf Bilgisi / Cite as: Demirci, Kadir– Azzan, Muhammed Yahya Salim, “Mezhep Çatışmalarının Sebepleri”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (Aralık 2018): 7-39.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Mezhep Çatışmalarının Sebepleri¹

Özet ▶ Bu çalışmanın amacı, İslam tarihinde çeşitli nedenlerle ortaya çıkmış bulunan mezheplerin birbirleri ile olan çatışmalarının sebeplerini ortaya koymaktır. Mezhepler insanın farklı algı ve tasavvurlarının tabii bir sonucu olarak zuhur etmiş ilmî ve fikrî yapılarıdır. Birbirinden farklı bakış açısı ve görüşlere sahip mezheplerin birbirleriyle ilmî ve fikrî bir mücadele içinde olmaları, düşüncelerini karşılıklı tartışmaları da tabii bir süreçtir. Ancak, tabii olmayan mezheplerin birbirlerinin varlığını tehdit edercesine bir gerilimin ve çatışmanın içine girmeleri, birbirlerini ötekileştirmeleri, birbirlerini tekfir etmeleri ve hatta birbirlerini yok etmeye varacak boyutta şiddet içeren bir nefret ve kin girdabına düşmeleridir. Müslümanların birliğinin önündeki en büyük engellerden biri mezhepler arasındaki çatışma problemi. Mezhepler arasındaki çatışma Müslümanlar arasındaki sevgi ve saygıyı ortadan kaldırmakta, kin ve nefreti doğurmaktadır. Mezhepler arasındaki çatışma problemini çözmek için atılması gereken ilk adım bu çatışmanın sebeplerini tespit etmek ve bu sebepler üzerinde bir görüş birliğine varmaktır. Daha sonraki aşama ise üzerinde ittifak edilen çatışma sebeplerini ortadan kaldıracak adımlar atmaktır. Bu makalede mezhepler arasındaki çatışmanın önemli sebepleri tespit edilmiştir. Bu sebepler şunlardır: 1. Ümmet bilincinin yitirilmesi 2. Ahlakî sebepler 3. Güç ve İktidar mücadelesi 4. Hadis uydurmacılığı 5. Dini metinlerde yapılan tasarruf ve teviller . 6. Dinde olmayan referanslar oluşturmak ve bunları kutsallaştırmak 7. Bilgiye ulaştırma yöntemlerinde yanlışlıklar ve ihmaller yapmak 8. Farklı düşünceye olumsuz bakmak ve farklılıkları engellemeye çalışmak 9. Dinin sabitelerinden olmayan hususların dinin sabiteleri gibi gösterip sabiteler alanını keyfi olarak genişletmek ve bunları zaman içinde itikadî düşüncelere dönüştürmek.

Anahtar Sözcükler: Hadis, Mezhep, Mezhep Çatışmaları, İhtilaf Nedenleri, Tevil, Dînî Metinler.

Causes of Sectarian Conflicts

Abstract ▶ The present study aims to explore the causes of conflicts between sects that emerged for various reasons over the history of Islam. Sects are scholarly and intellectual structures that naturally develop as a result of the differences in human perception and thought. The scholarly and intellectual disputes between sects with distinct

---

¹ Bu makale 30.04-01.05.2015 tarihinde Eskişehir’de düzenlenen Orta-doğu’da Güncel Meseleler ve Mezhepler Arası Diyalog: Mezhepler Arası Yakınlaşma ve Tanışma Uluslararası Konferansı’nda sunulan bildirinin genişletilmiş bir halidir.

MEZHEP ÇATIŞMALARININ SEBEPLERİ
CAUSES OF SECTARIAN CONFLICTS

perspectives and views, as well as their mutual discussions are part of this natural process. However, sects raising tensions and engaging in violent conflict to the point of threatening their very existence, marginalizing each other, declaring each other unbelievers, and even mounting into a storm of hatred and resentment to the point of mutual destruction is certainly not natural. One of the greatest obstacles preventing the unity of Muslims is the issue of sectarian conflicts. Sectarian conflicts diminish the mutual love and respect between Muslims and sow seeds of malice and animosity. The very first step to take towards settling the issue of sectarian conflicts is to establish the causes of such conflicts and reach a consensus on these causes. The next stage is to take action to eliminate such causes of dispute. The present paper identifies the main causes of sectarian conflicts. These causes are as follows: 1. Losing the awareness of Ummah; 2. Moral reasons; 3. Power dynamics and political struggles; 4. Fabrication of hadiths; 5. Manipulation and interpretation of religious texts; 6. Creating profane references and sacralizing them; 7. Making errors or omissions in research methods; 8. Rejecting alternate views and suppressing differences; 9. Representing the unconstant aspects of the religion as constant, expanding the scope of such religious constants, and turning them into theological thoughts in time.

Key Words: Hadiths, Religious Sects, Sectarian Conflicts, Causes of Disputes, İnterpretation, Religious Texts.

Giriş

Hız. Peygamber hayatta iken yaşanan olaylarla ilgili olarak ayetler iniyor, Hız. Peygamber, inen ayetleri müminlere tebliğ ediyor, açıklanması gereken yerleri açıklıyordu. Müminler de inen ayetlere ve Hız. Peygamber'in sözlerine 'işittik ve itaat ettik' diyerek teslimiyet gösteriyor, müşriklerin kendilerine saldırıları karşısında birlik ve beraberlik içinde mücadele veriyorlardı. Bu süreç içerisinde akıllara takılan sorular Hız. Peygamber'e soruluyor ve alınan cevap karşısında dini hayat yaşamaya devam ediyordu. Asr-ı saadet diye isimlendirilen bu dönemde, herkes inecek olan vahyi takip etmeye, inen ayetleri uygulamaya ve İslam uğrunda mücadele etmeye yoğunlaşmıştı. Hız. Peygamber hayatta iken Müslümanlar arasında ihtilaf olabilecek bir durum söz konusu olmuyor, Kur'an ve Sünnet etrafında tartışmalar yaşanmıyor, bilakis Kur'an ve Sünnet ashabı kiramın büyük bir özverisi ile yaşanıyor.

Hız. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar arasında ilk ihtilaf hilafet meselesinde yaşandı. Halifenin Medineli Müslümanlardan yani Ensar'dan mı yoksa Mekkeli Müslümanlardan, Muhacirler'den mi olacağı tartışıldı. Neyse ki uzun sürmeyen ihtilaf dirayetli sahabilerin

varlığı ile kısa sürede giderildi. Hz. Ebu Bekir ve Ömer dönemleri de büyük oranda sorunsuz bir şekilde geçirildi. Hz. Osman döneminde siyâsî icraatlara yönelik eleştirilerin dozu yükseldi. Eleştiriler şiddete dönüştü ve halife Hz. Osman evinde hunharca öldürüldü. İslam tarihinde fitnetü'l-kübra diye adlandırılan bu olayın ardından fitnelerin ardı arkası kesilmedi.² Yaşanan iç savaşta bir taraftan Hz. Ali'yi hakeme zorlayan, diğer taraftan hakeme giderek savaşa engel olan Hz. Ali'yi tekfire yönelerek ona isyan eden grup İslam tarihine Hariciler adıyla ilk fırka olarak girdi.³ Hz. Ali'ye karşı girişilen isyan, onun cephesinde koyu bir tarafgirliğe dönüştü. Ali taraftarları ve Ali karşıtları şeklinde toplumda kutuplaşmalar meydana geldi. Bu siyâsî ihtilaf daha sonra dinin anlaşılması yönünde farklı bakış açılarını, farklı yöntemleri ve neticede farklı görüş ve düşünceleri doğurdu. Dönem değişmişti. Hz. Peygamber dönemindeki gibi insanlar dini yaşamaya değil artık onu tartışmaya yoğunlaşmışlardı. Ağır toplumsal travma altında yaşanan tartışmalar sağlıklı yapılamazdı. Bu nedenle tartışmalar şiddetlendi. Farklı görüşten olanlar tekfir edildi ve ardından kanları helal görülerek katledildi. Ortaya çıkan ayrılık gittikçe daha da büyüdü ve dini, ilmî ve fikrî boyuta taşınarak derinleşti. Kur'an'a, hadise, sünnete bakışta farklılıklar zuhur etti. Dinin temel kaynaklarını anlamada farklı yaklaşımlar, yol ve yöntemler belirlendi. İşte bu yol ve yöntemler, farklı görüş ve düşünceler mezhep olarak adlandırıldı.⁴

Mezhep, gidilen, takip edilen yol demektir. Bu anlam ile somut gerçekliği olan bir yol değil; soyut anlamda düşüncelerin, görüş ve inançların takip edildiği mecâzî yol kastedilir. Yani dinin inanç ve ibadet alanında takip edilen esaslar, kendisine uyulan, otorite olarak kabul edilen âlimlerin takip edilen, izinden gidilen düşünce sistemleri, görüşlerini dayandırdıkları yol ve yöntemleri demektir.⁵ Yaşanılan olaylar karşısında insanlar farklı inanç ve görüşler geliştirmişler; zaman içinde

² Fitne olayları ve temel sebepleri için bkz: Nejdî Akay, *Hz. Osman Dönemi Fitne Olayları ve Temel Sebepleri*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012).

³ Bkz: Kenan Ayar, "Hâricilerin Hz. Ali'den Ayrılış Süreci", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8/1(2008): 45-88.

⁴ Muhammed Tâvî Tancî, "İslam'da Hilafet ve Mezheplerin Doğuşu", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1994): 25-68.

⁵ İlyas Üzüm, "Mezhep" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları 2004), 29: 526-532.

MEZHEP ÇATIŞMALARININ SEBEPLERİ
CAUSES OF SECTARIAN CONFLICTS

sistemleşen bu inanç ve görüşlerin etrafında kümelenmiş, aynı inancı ve görüşü paylaşan topluluklar oluşturmuşlardır. Farklı inanç ve düşüncelere sahip olan toplulukların tarih içinde bir arada barış ve huzur içinde kardeşçe yaşadıkları dönemler olduğu gibi çatışmanın yaşandığı dönemler de olmuştur.

Çatışma, “Görüş ve kanların aykırılığında doğan karşıtlık.” diye tanımlanır. “Görüş, kanı, istek, duygu aykırılığı, kişinin kendi içinde olabileceği gibi, kişiler ya da topluluklar arasında da olabilir. Kişinin kendi içinde ortaya çıkan karşıtlık, iç çatışma; kişiler ya da gruplar arasında meydana gelen karşıtlık ise, dış çatışma olarak adlandırılır. İster iç olsun, ister dış, her türlü çatışma hem ruh hem de bilinçle alakalı üzücü ve mutluluk vermeyen bir durumdur. Bu üzücü durum, sözlerle, hareketlerle ve hatta silahlı kavga ve vuruşmalarla kendini göstererek dünyayı huzursuz eder.

Arap dilinde de 'Sıra' kelimesi ile ifade edilen çatışma, “niza', husûmet, hilaf, kıtal, harb” gibi birçok olumsuz kelimenin anlamdaşısıdır. Diğer taraftan, “eman, i'tilaf, ittifak, insicam, selam, müsâleme, müsâleha, müvâfekat, hüdu' vb.” olumlu kelimeler de çatışma ile zıt anlamlı olan kelimelerdir. Allah Teâla insanları başarısızlığa ve güçsüzlüğe sürükleyen çatışmadan sakındırmış, “Birbirinizle çatışmayın” (Enfâl 8/46) buyurmuştur. Çünkü farklı görüşler, birbirinden ayrı istek ve duygular tabiidir de, bunlardan bir karşıtlık ve çatışma çıkması tabii değildir. Farklı fikirleri farklı çiçeklerden alınan iksirler gibi bala dönüştürmek de; zehire dönüştürmek de mümkündür. Çatışma da onun zıddı olan dostluk ve barış da fikirlerin, düşüncelerin, istek ve duyguların sonucudur. Öyle ise fikir ve düşünceler iyi sonuçlar doğuracak bir aşâ dönüştürülmelidir.

İslam kültür tarihinde zuhur etmiş çok sayıda mezhep vardır. Bunlardan bazıları fıkıh mezhepleri, bazıları da itikat mezhepleridir. Zaman içerisinde bu mezhepler arasında varlığını yitiren ve tarihin derinliklerinde kaybolanlar olduğu gibi, ayakta kalan ve günümüze ulaşanları da bulunmaktadır. Bu yazıda ne fikhî mezhepler ne de itikâdî ve siyâsî mezhepler doğrudan ele alınacaktır. Burada, mezheplerin inanç ve görüşlerinin doğruluğu veya yanlışlığı değil; inanç ve görüşlerini ortaya koyarken dayandıkları dînî metinlerle olan ilişkileri sorgulanacak-

---

⁶ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, 11. Baskı, (İstanbul, İz Yayıncılık, 2011), 770.

tır. Mezheplerin olumlu sonuçlara, düşünce zenginliğine dönüştürülme imkân ve sonucu varken; onların âdeta çatışmayı besleyen ideolojiler üretmenin altında yatan sebepler üzerinde bir nebze durulacaktır.

Mezhep çatışmalarının sebepleri üzerinde durulacak olan bu çalışmada konunun bütün yön ve boyutları ile ele alınması mümkün değildir. Ancak mezhepler arasındaki çatışma sorununu çözmeye çatışmayı doğuran sebeplerden başlamak gerekir. Öncelikle çatışmanın sebepleri doğru bir şekilde tespit edilmeli ve bu sebepler üzerinde bir görüş birliğine varılmalıdır. Ardından üzerinde görüş birliğine varılan sebeplerin tek tek ortadan kaldırılması ile sorun büyük ölçüde çözülecek farklı görüş ve düşünceler içerisinde büyük amaçlarda birleşerek birlikte yaşamak mümkün olacaktır. Zira insanlar arasında ihtilafların ve bunların sonucu bir takım çatışmaların ortaya çıkması nasıl mümkün ise unutmamak gerekir ki bu çatışmaları gidermek, onlara çözümler bulmak da hiç şüphesiz mümkündür.⁷ Bu çalışmada mezhepler arasındaki çatışmanın dokuz nedeni üzerinde durulacak, bu sebeplere dikkat çekilecektir.

1. Mezhep Çatışmasının Sebepleri

1.1. Ümmet Bilincinin Yitirilmesi

Allah Müslümanları Kur'an'da bir ümmet olarak tanımlamaktadır. "Siz en hayırlı ümmetsiniz" (Âl-i imrân 3/110) Ümmet, "Bir peygamberrin tebliğ ettiği dine inanan veya o dine muhatap olanların meydana getirdiği topluluk." demektir. ⁸ Yine Allah müminleri kardeşler olarak ilan etmektedir. "Ancak müminler kardeştir" (Hucurât 49/10) Hangi ırktan, hangi coğrafyadan, hangi mezhep veya meşrepten olursa olsun yeryüzündeki bütün müminlerin birbirlerine bu tanımlama üzerinden bakması ve bu yaklaşımı sergilemesi gerekir. Nitekim Hz. Peygamber de bu ayetleri açıklar mahiyette "Birbirinize haset etmeyin, birbirinizi aldatmayın, birbirinize düşmanlık beslemeyin, kin ve buğz etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin ey Allah'ın kulları kardeş olun."⁹ diyerek

⁷ Hasan, Onat, "Mezhep Çatışmasını Önlemek Mümkündür", *İslam Mezhepleri Tarihi Seleflik Çalıştayı VI. Ulusal Koordinasyon Toplantısı*, (Konya 2015) 17-20.

⁸ Halil İbrahim Bulut, "Ümmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları 2012) 42: 308-309.

⁹ Müslim "Birr" 32.

MEZHEP ÇATIŞMALARININ SEBEPLERİ
CAUSES OF SECTARIAN CONFLICTS

kardeşlik çağrısı yapmıştır. İslam topraklarında yetişen her bir mümin erkek ve kadın bu bilinçle yetişmeli ve büyümelidir. Çünkü, bu ümmet bilinci, görüş ve düşüncelerinde bazı farklılıklar olsa da Müslümanlar arasında çatışmayı engelleyecektir.

Müslümanlar, birbirlerine ümmet bilinci ile bakmayı bırakıp ait oldukları mezhep veya meşreb ve etnik kimlik üzerinden bakmaya başlayınca farklılıklar ön plana çıkmakta ve bu durum da bir gerilimi ve giderek bir çatışmayı doğurmaktadır. Ümmet, müminlerin nerede olursa olsun bütün müminlerin birlikteliğini ifade eden bir kavramdır. Ümmet bir ve beraber olan müminlerin aynı hedefe yürümelerini, ortak amacı gerçekleştirmenin dayanışması içinde olmayı ifade etmektedir. Allah, İslam ümmetine tüm insanlığa yönelik bir misyon biçmiştir. Yer yüzünde iyilikleri hâkim kılmak, kötülükleri engellemek İslam ümmetinin yerine getirmesi gereken evrensel bir vazifedir. Nitekim Allah Teâla şöyle buyurmaktadır: “Siz insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği yayar, kötülüklere mani olursunuz.” (Âl-i İmrân 3/110)

Müminin kuşanması gereken bilinç ümmet bilincidir. Bu bilinç müminlerin birliğini sağlar, kardeşliğini tesis eder ve bu dünya üzerinde var olmalarının hedefini belirler. Dolayısıyla bu bilince sahip olunmadığında doğacak olan şey, birlik değil dağınıkluktur, vahdet değil, tefrikadır, kardeşlik değil düşmanlıktır, hedeften uzaklaşarak amaçsızlaşmak, derdi ve davayı unutmaktır. Özellikle yüksek teknoloji ile kitle iletişim araçlarındaki baş döndürücü gelişmeler ile adeta bir köye, bir mahalleye dönüşen bu dünyada bütün teknik imkânları bu uğurda seferber etmek, tüm dünya Müslümanları ile yüksek idealler etrafında bir iletişime geçmek dertleşmek, sorunları paylaşmak ve ortak çözümler üretmek gerekir.

Bu bilincin yitirilmesi mümini dar kalıplara hapseder. Ümmet bilincinden yoksun olan kişiyi ait olduğu mezhep, meşreb, etnisite esir alır. İnananı ve inanmayı ile tüm insanlar Hz. Peygamber'in ümmeti olarak görülmüştür. Hz. Peygamber'in davetini kabul edenler 'ümmet-i icabe' olarak değerlendirilirken, henüz Hz. Peygamber'in davetini kabul etmemiş ancak kabul edebilme imkân ve potansiyeli taşıyanlar da 'ümmet-i da've' olarak nitelendirilmiştir. Bu bakış açısı tevhid akidesinin içerdiği birlik fikrinin de bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Tevhide dayalı bu ümmet bilinci ile çok geniş bir ufuk, büyük bir bakış açısı ve büyük bir vizyon yakalanabilir. Ümmet bilincinden yoksunluk

bu ufuktan ve vizyondan uzaklaşmak demektir. Ümmet bilincini yitirmek dar kalıplara, sığ düşüncelere takılmak demektir. İnsan ait olduğu mezhebi daha büyük bir hale getirme uğrunda bir çabaya yönelecek ve bu yanlış yol onu diğer kardeşlerine tahakküm etmeye, onlarla çatışmaya sürükleyecektir. Bu anlamda mezhep çatışmalarının panzehiri ümmet bilincidir. Bugün İslam coğrafyasında mezhep çatışmalarının bir vasat bulabilmesinin sebebi Müslümanların ümmet bilincini yitirmesinin sonucudur. Müslümanlar Kur'an ve Sünnet'in tanımladığı bir birey ve toplum olma özelliği taşımamaktadır. Bunun için Kur'an ve Sünnet'in tanımladığı Müslüman kimliğine dönüş gereklidir. Bu dönüşün başında, kazanılması gereken bilincin başında ümmet bilinci gelir. Ulus devlet anlayışlarıyla bu bilinç büyük darbe almıştır. Bugün Müslümanlar ümmet olmayı gerçekleştirmenin şartlarını yerine getirmek için seferber olmalıdır. Ümmet olmak Müslümanların var olması demektir. Ümmet bilincinin yitirilmesi Müslümanın var oluşunu yitirmesi anlamına gelir. O nedenle bu bilincin, ümmet olmanın bugünün şartlarında, bugünün dünyasında nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği üzerinde her bir Müslümanın düşünmesi ve bunun için bir gayret içerisinde olması gerekmektedir. Bu mesele öncelikle bir zihniyet meselesidir. Zihniyette kaybedilmiş bu bilincin, bu yaralı bilincin tedavi edilmesi, zihniyet olarak diriltilmesi gerekmektedir. Bu zihniyetin elde edilmesinden sonra ümmetin ortak bir dili, ortak bir söylemi, ortak bir kültür ve düşüncesi, ortak bir dayanışması olmalıdır.¹⁰

Bugün İslam dünyasına bakıldığında ümmet bilincinin olmadığı rahatlıkla görülüyor. Ümmet olmanın gerektirdiği bütünlük, birlik, dayanışma İslam dünyasında kendini göstermemektedir. Tam tersi Müslümanlar birbirlerini sıkıntıya sokacak politikalara imza atabilmektedirler. Katar'a uygulanan ambargoda Müslümanların yer alması bunun bir örneğidir. Kudüs'te Filistinlilerin yalnız bırakılması bunun bir örneğidir. İsrail tarafından işgal edilmiş olan Kudüs'ün Amerika tarafından başkent yapılması ve İslam âleminin buna sessiz kalması bunun bir örneğidir. Mısır'da seçilmiş bir hükümetin ve cumhurbaşkanının mahkûm edilmesine göz yumulması, darbeye sessiz kalınması bunun bir örneğidir. İran'ın "Şii Hilali" diye adlandırılan bir politikayı bölgede hâkim kılmaya çalışması ve buna engel olunmaması bir başka örnektir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bütün bunlar İslam dünyasının bir ümmet olamadığının aynı amaca, aynı gayeye doğru yürüyemediğinin, yerel ve küçük düşündüğünün en açık göstergeleridir.

¹⁰ Bkz: Atasoy Müftüoğlu, *Ümmet Bilinci*, (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013).

MEZHEP ÇATIŞMALARININ SEBEPLERİ
CAUSES OF SECTARIAN CONFLICTS

İslam dünyasının bir ümmet olmadığını gören dış güçler de bu bölgeye yönelik politikalarını rahatlıkla yürürlüğe sokabilmektedir. Bölgede çatışma dış güçlerin çıkarlarına hizmet edecek bir atmosfer oluşturmaktadır. Şii sünni arasında ihtilaf noktalarını ön plana çıkartarak Müslümanların kendi aralarında sürekli bir tartışma içerisinde olmaları Müslümanların birbirlerine karşı olan sevgi ve saygı bağlarını zayıflatmakta ve hatta kin ve düşmanlık duygularının yeşermesine neden olmaktadır. Müslümanlar arasında tartışmalar elbette olmalıdır. Ancak bu tartışmalar Müslümanları güçlendirecek, onların eksiklerini giderecek onları daha iyi bir konuma yükseltecek boyutta olumlu ve yapıcı tartışmalar olmalıdır. Sonuçları itibari ile Müslümanlara bir yarar getirmeyen sadece onlar arasında birbirlerine karşı saygı ve sevgiyi azaltan buna karşılık birbirlerine karşı kötü duyguları harekete geçirecek boyutta tartışmalar ise Müslümanlar arasında çatışma ortamını hazırlayan tartışmalardır. Bu nedenle dış güçler bölgeyi devamlı çatışma halinde tutma gayreti içindedirler. Müslümanlar içerisinde dış güçlerle işbirliği içinde olan tam bir ihanet sergileyen ve bir projenin unsuru olan çevreler bulunabilmektedir. Bunlara karşı dikkatli ve uyanık olmak gerekmektedir. Ayrıca Müslümanlar arasında bu tür bir projenin unsuru olmadığı halde gaflet ve basiretsizlik yüzünden sergilediği tavır ve tutumlarıyla bu tür proje faaliyetlerine bilmeden hizmet edenler de bulunmaktadır. Bu gaflet ümmet bilincinden yoksun olmaktır. Bu gaflet girişilen tartışmaların kimin ekmeğine yağ sürdüğünün hesabının yapılmamasıdır. Bu şekilde bir gaflet ile Müslümanlar arasında çatışma mezhep farklılıklarıyla canlı tutulmaktadır. Hâlbuki mezhep bir alt kimlik olarak İslam'ı anlama ve yaşama pratiği olarak değerlendirilmeli asla dinin yerine konmamalı, dinin kendisi gibi görülmemelidir. Bunun için mezhep bilinci değil ümmet bilinci öne çıkartılmalıdır. Zira müslümanların ümmet bilincinde olmayışı kendi varlıkları için büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Bölgedeki kaosun, fesadın, fitnenin kaynağı ümmet bilincinin olmayışıdır. Nitekim Allah Teâla da bu hususta müminleri uyarmakta ve onlara şöyle seslenmektedir: “Kâfirler birbirlerinin yardımcısı ve velisidir. Siz müminler böyle olmazsanız yeryüzünde fitne ve büyük bir fesat ortaya çıkar.” (Enfâl 8/73)

1.2. Ahlâkî Sebepler

Ahlak genel anlamda insanda huy halini almış, tabiata dönüşmüş davranışları ifade eder. İnsan davranışlarının iyisi de kötüsü de olduğu için ahlak da kendi içinde ahlâk-ı hamîde (güzel ahlak) ve ahlâk-ı zemîme (kötü ahlak) şeklinde iki kısımda değerlendirilmiştir. İnsan bir takım yüce değerlere bağlı kalarak ahlakını güzel kılabilir. Sorumluluk

duygusu, sevgi, saygı, adalet, hakkaniyet, hak, hukuk, eşitlik insanın ahlakını güzel kılmasını sağlayan yüce değerlerdir. Bu değerlerin zıddı olan sorumsuzluk, nefret, saygısızlık, haksızlık, zulüm de insanı çirkin duygu ve davranışlara sürükler. Bu çirkin duygu ve davranışların başında kendini beğenmek, başkalarını hor görmek, küçümsemek, hakkı kabul etmemek anlamına gelen kibir gelir. Yine bu çirkin duygu ve davranışların başında başkalarının iyi ve güzel taraflarını kabullenememek, bundan rahatsızlık duymak anlamına gelen haset gelir. Çirkin duygu ve davranışların başında başkalarına karşı beslenen kin, buğz ve düşmanlık gelir. İşte bütün bu kötü duygu, düşünce ve davranışlar mezhepler arasındaki çatışmalarda önemli rol oynayan sebeplerdendir.

Kur'an-ı Kerim'de kitap ehlinin İslam'ı ve onun son peygamberini kabul etmemelerinin, ayrılığa, ihtilafa düşmelerinin sebebi olarak müminlere karşı içlerinde besledikleri haset ve buğz olduğu ifade edilir ve şöyle buyrulur: "Kuşkusuz Allah katında din İslam'dır. Kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonradır ki aralarında haset ve düşmanlık yüzünden ayrılığa düşmüşlerdir." (Âl-i imrân 3/19) Bir başka ayette de şöyle buyrulur: "Kendilerine kitap verdiklerimiz onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanır. Yine de içlerinden bir grup bile bile gerçeği saklıyorlar." (Bakara 2/146) Bu ve buna benzer birçok ayeti kerimelerde ifade edildiği gibi kitap ehli Hz. Peygamber hakkında kendilerinde olan bir bilgiye rağmen kibir ve haset duygularının tesirinde kalarak Hz. Peygamber'i tanımamış ve onunla çatışmaya girmişlerdir.

Temelinde haset, kibir, kendini beğenme, hakkı kabul etmeme gibi kötü ahlakın bulunduğu davranışlar hem kişiler arasında hem de gruplar arasında çatışmayı doğuran nedenler arasında yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yakup'un oğullarının kardeşleri Yusuf'a karşı düşmanlığının, onunla bir çatışma içinde olmalarının temelinde de haset, kibir, hakkı kabul etmeme şeklindeki kötü ahlak bulunmaktadır. Diğer peygamberlerde olduğu gibi Hz. Muhammed aleyhisselamın davetinin kendi halkı tarafından kabul edilmeyişinin altında da yine haset, kibir ve hakkı kabul etmeme şeklinde kötü ahlak yatmaktadır. Zira Peygamberlikten önce kendisini çok iyi bildikleri, el-Emin dedikleri Hz. Muhammed'i Mekkeliler yetim diye horlamış, malı yok diye küçük görmüş, çobanlık yapması sebebiyle de aşağılamışlardır. Gün geçtikçe de ona karşı düşmanlıklarını artırmışlar ve onunla büyük bir çatışmaya girmişlerdir. Bu anlamda ihtilafı ve çatışmayı körükleyen sebeplerden

MEZHEP ÇATIŞMALARININ SEBEPLERİ
CAUSES OF SECTARIAN CONFLICTS

biri de haset, kibir, hak tanımamazlık ve düşmanlık gibi ahlâkî zaaflardır.

Benzer şekilde mezheplerin hem ortaya çıkmasında hem de zaman içerisinde aralarında bir çatışmanın meydana gelmesinde bu gibi ahlâkî zaafaların varlığı da etkili olmuştur. Kendisine bağlılıklarını en içten bir şekilde ortaya koyan ve savaşı değil de barışı arzu eden ve bunun için Hz. Ali'yi hakeme gitmeye zorlayan Hâricîlerin daha sonra hakeme gittiği için Hz. Ali'yi tekfir etmesindeki çelişki ilmi değil ahlâkîdir. Nitekim Hz. Ali, kendisine isyan ederek Müslümanlar arasında ihtilafı ve çatışmayı başlatan bu topluluğun kullandıkları “Hüküm Allah’ındır.” (Yûsuf 12/40) âyeti karşısında “Söyledikleri doğru ama bununla batılı kastediyorlar” demesi aslında sorunun ahlâkî bir sorun olduğuna işaret etmektedir. Kendileri gibi düşünmeyen hadisçilere karşı Abbâsîlerin iktidar gücünü devreye sokarak iktidarla hadisçiler arasında çatışma başlatan ve mihne olayına sebebiyet veren Mutezile’nin tavrının temel nedeni farklı düşünen Müslüman kardeşlerine karşı zor kullanma saygısızlığıdır. Bu saygısızlık sonuç itibarıyla Mutezile ile ehl-i hadis arasında derin bir çatışmaya ve kırılmaya dönüşmüştür. Hatta bu çatışma ve kırılma sadece Mutezile ile kalmamış ehl-i rey diye bilinen fakih ve kelimcileri de bütünüyle içine almıştır.

Mezhepler arasındaki çatışmaya neden olan ve çatışmayı körükleyen ahlâkî zaafardan biri takiyyedir. Takiyye şia ile özdeşleşmiş bir tavır olarak bilinmekle beraber aslında bütün mezhepler tarafından kabul edilen bir husustur. Ancak takiyye mezheplere göre farklı şekillerde tanımlanmış ve anlaşılmıştır. Ehl-i sünnet takiyyeyi ancak can tehlikesi ile karşılaşıldığında müracaat edilebilecek bir ruhsat olarak değerlendirir. Takiyye, Şia’da kendi anlayışını başkalarına karşı gizlemek için sık sık müracaat edilen bir yol olarak görülmüştür. Aynı din mensuplarının hâkimiyeti altında bir azınlık psikolojisi ile yaşama şii’leri bu tavra sürüklemiştir.¹¹ Ancak zaman içerisinde takiyye anlayışı Müslümanlar arasında güvensizliği doğurmuş ve çatışmayı körüklemiştir. Çünkü takiyye ile yalan arasında ayırıcı nokta belirlenememiş, takiyye ruhsatı istismar edilmiş, zaman içinde ahlâkî bir zaafa dönüşmüştür. Şia’da yoğun olarak kendini gösteren bu ahlâkî zaaf mezhepler arasın-

---

¹¹ Mehmet Dalkılıç, “Eleştirel Açından Bir Kimlik ve İnanç Örtüsü Olarak Takiyye”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (İstanbul, 2003), 124, 125.

daki çatışmayı körüklemekte, büyük ölçüde güveni zedelemekte ve kardeşliği bozmaktadır. Zira ahlâkî bir zaafa dönüşen takiyye başta şia olmak üzere mezhepler içinde bir inanç ve kimlik problemi haline gelmiştir.¹²

İslam, Müslümanların kardeş olmalarını ve birbirleriyle kardeşlik esasına göre ilişki içerisinde olmalarını öğütlemiştir. Ancak bu öğütlere rağmen farklı görüş ve düşünce içerisinde olanlara kardeşliğin gereği sevgi ve saygı değil düşmanlık ve kin güdülmüştür. Bugün de farklı düşünen Müslümanlara karşı bu sevgisizlik ve saygısızlık gösterilmekte ve hatta düşüncelerinden dolayı bir Müslüman tekfir edilebilmektedir. Bu nedenle Müslümanlar arasındaki çatışmaların sebebini kin, buğz, düşmanlık, haset, kibir gibi ahlâkî zaafılar olarak gören Hz. Peygamber de insanları kardeş olmaya davet etmiştir.¹³ Mezheplerin ilk başta ortaya çıkış nedenleri her ne kadar siyâsî olsa da sonradan mezhep çatışmalarında pek çok etken devreye girmiştir. Bu etkenlerden biri de ahlâkî zaafılardır. İslam'ın öğütlediği kardeşlik, birlik ve beraberlik esasları göz ardı edilmiş, aynı dine mensuplara kin ve nefret körüklenmiştir.

1.3. Güç ve İktidar Mücadelesi

Mezhep çatışmaları sadece farklı düşüncelerden ve görüşlerden kaynaklanmamaktadır. Elbette mezhep çatışmalarının iç içe girmiş bir çok sebepleri ve boyutları bulunmaktadır. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki mezhep çatışmalarının belki de en önemli sebebi güç ve iktidar mücadelesidir. Bugün mezhep çatışmalarının yaşandığı Ortadoğu uluslararası güçlerin bir rekabet alanı olarak görülmekte ve bölgede bir güç ve iktidar paylaşımı kavgası yaşanmaktadır. Bölgenin sunduğu ekonomik çıkar her şeyin üstündedir. Bu mücadelede mezhebi farklılıklar âdetâ bir bahane olarak öne sürülmekte ve sanki bir kavga unsuruymuş gibi gösterilmektedir. Siyâsî ve ekonomik güç mücadelesinde mezhebî farklılıklar öne çıkartılmakta ve bu mücadelede bir argüman olarak kullanılmaktadır. Asıl niyet olan ekonomik çıkar, güç ve iktidar gizlenmeye çalışılmaktadır. Mezhep çatışmaları görüntüsü altında bölgeye müdahil olmanın ve oraya yerleşmenin yolları aranmaktadır. Bölge istikrarsızlaştırılmakta ve bölgenin siyâsî bir güç oluşturmasına

¹² Reyhan Erdoğan, Bir İnanç ve Kimlik Problemi Haline Gelen "Takiyye" Kavramının Kur'an Ayetleri Işığında Tahlili, (Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi, 2011.

¹³ Müslim, "Birr" 28.

MEZHEP ÇATIŞMALARININ SEBEPLERİ
CAUSES OF SECTARIAN CONFLICTS

izin verilmemektedir. Dolayısıyla mezhep çatışmaları altında esas sebep güç ve çıkar olarak kendini göstermekte ve uluslararası siyaset belirleyici olmaktadır.

Aslında mezheplerin ortaya çıkışları da siyâsî bir mücadelenin sonucudur. Siyâsî mücadelenin ortaya çıkardığı ayrılık daha sonra daha da derinleşmiş ve ilmî ve fikrî boyutlar kazanmıştır.¹⁴ Örneğin, Haricilik ve Şiiliğin ortaya çıkışında temel faktör siyasettir. Ancak siyâsî mücadelenin sonucu ortaya çıkan mezhepler zaman içerisinde siyâsî güç ile birlikte varlıklarını sürdürmek zorunda kalma durumuna gelmiş, ilmî ve fikrî boyutundan ziyade siyasetin önemli bir entstrümanı olmuştur. Artık siyâsî iktidar da varlığını bir anlamda borçlu olduğu mezhep anlayışından kopamaz bir hale düşmüştür. Bunun en tipik örneği Suudi Arabistan siyâsî yapısının oluşturduğu ve şimdi de varlığını devam ettirmek için zorunlu olarak müracaat ettiği Vehhabilik/Selefilik mezhebidir. Vehhabilik Suud siyâsî yönetiminin güç ve iktidar mücadelesinde asla terk edemediği bir entstrüman olarak varlığını sürdürmektedir.

Bugün Ortadoğu'da kendini gösteren mezhebî çatışma gerçekte bir güç ve iktidar çatışmasıdır. Yemen'de olan çatışma kendi çıkarlarına uygun olmayan bir gücün Yemen'de var olmasını istememekten kaynaklanmaktadır. Daha açık bir ifade ile Vehhabî/Selefi siyâsî iktidarı Yemen'de kendi varlığını tehdit edecek bir şiî gücün var olmasını istemediği için Yemen'e saldırmaktadır. Benzer şekilde Suriye'deki mücadele gerçekte bir mezhep çatışması değil güç ve iktidar mücadelesidir. Asıl mesele Suriye'nin yönetiminde kimin söz sahibi olacağı meselesidir. Mezhep çatışması şeklinde bir görüntünün bu bölgelerde yaşanması bir tesadüf değildir. Bölgede yaşanan siyâsî istikrarsızlık güç ve iktidar kavgasını beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan ekonomik çıkarlar da bu çatışmanın boyutlarını daha da genişletmekte ve bölge dışındaki ülkelerin de çıkar amaçlı çatışmalara dolaylı yollarla da olsa müdahil olduğu gözlenmektedir. Bölge üzerinde ekonomik çıkarlar peşinde koşanlar mezhep farklılıklarını körüklemek suretiyle bir çatışma zemini oluşturmaktadırlar.

---

¹⁴ Kenan Ayar, *Dört Halife Devri Siyâsî Olaylarında Kur'an'ın Rolü*, (Samsun: Etüt Yayınları, 2011); Ahmet Akbulut, *Sahabe Devri Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkileri*, (İstanbul: Birleşik Yayınları, 1992), 90-127.

Bugün Şiilik mezhebinin temsilcisi konumunda olan İran ve Vehhabilik mezhebinin temsilcisi konumunda bulunan Suudi Arabistan bölgede oluşturmak istediği güç ve iktidar mücadelesinde mezhep unsurunu kullanmaktadır. İran'ın Şii Hilal politikası bölgede siyasi bir boyut taşımaktadır.¹⁵ İran'ın bu tarzda bir politika geliştirmesi de Türkiye'nin bölgede bir güç ve iktidar oluşturma çabasından kaynaklanmaktadır.¹⁶ Görünürde vehhabî ve şii ihtilafı vardır. Ancak gerçekte bir güç ve iktidar mücadelesi söz konusudur. Benzer şekilde Irak'da şii-sünnî mezhep çatışması gibi gözükken şeyin arkasında aslında yine bir güç ve iktidar kavgası yatmaktadır. Mesele Irak yönetiminde kimin söz sahibi olacağı meselesidir. Afganistan'da Rusya işgaline karşı birlikte hareket eden Müslümanlar, işgalin ortadan kaldırılmasından sonra birbirlerine düşürüldü ve mezhebi ve etnik ihtilaflar körüklendi.¹⁷

1.4. Hadis Uydurmacılığı

Hiz. Peygamber geçmiş ümmetlerin yaşadıklarından ders alarak Allah'ın inen vahyini hemen yazıya geçirmiş ve onu kontrol altına almıştır. Ancak kendi söz ve davranışları için bunu yapmamış ve hatta ilk zamanlar Kur'an vahyi ile karışmasını diye hadislerin yazılmasını yasaklamıştır. Daha sonra ise hadisleri ayetlerle karıştırma tehlikesi olmayanlara hadislerini yazması için izin vermiştir. Ancak kendi sözlerinin doğru bir şekilde zapt edilerek başkalarına ancak kendisinden duydukları gibi aktarmaları hususunda öğütler vermiştir. Diğer taraftan geçmiş ümmetlerin peygamberleri hakkında yalan sözler uydurduklarını hatırlatarak kendi hakkında yalan söz uyduranların cehennemdeki yerine hazırlanmaları gerektiği şeklinde ağır uyarılarda da bulunmuştur.¹⁸

Hiz. Peygamber'in hali hayatında hadis uydurma kolay değildi. Onun vefatından sonra da sahabiler Hiz. Peygamber'in sözlerini doğru bir şekilde sonraki nesillere aktarılması konusunda ellerinden gelen gayreti gösterdiler. Hadis rivayet edenden kendisinin doğru söylediğine dair naklettiği sözü Hiz. Peygamber'den duyan başka bir sahabiye

¹⁵ Ramazan Biçer, "Küreselleşme ve Mezhep Çatışmaları", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 14/2 (2016), 369.

¹⁶ Niyazi Okan Çelebi, "İran İslam Devrimi'nde Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa'nın Rolü, (Yüksek Lisans Tezi) Beykent Üniversitesi 2012.

¹⁷ Biçer, "Küreselleşme", 105.

¹⁸ Müslim, "Mukaddime" 3; Buhari, "İlim" 38; İbn Mace, "Sünnet" 4.

MEZHEP ÇATIŞMALARININ SEBEPLERİ
CAUSES OF SECTARIAN CONFLICTS

şahit olarak getirmelerini istemek, hadis nakleden kişinin doğru bir nakilde bulunduğu dair yemin etmesini talep etmek, yapılan nakilleri Kur'an ile mukayese etmek suretiyle hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetini belirlemek gibi bir dizi tedbirler aldılar. Ancak Hz. Osman'ın öldürülmesi ile başlayan isyan hareketleri ve bunun neticesinde oluşan kutuplaşmalarla birlikte hadis uydurma olgusu gün yüzüne çıktı. Siyâsî taraflar birbirlerinin aleyhinde hadis uydurmaya başladılar. Daha sonra ortaya çıkan itikâdî konulardaki ayrılıklarda da her mezhep kendi görüş ve düşüncelerini temellendirmek maksadıyla hadis uydurmaya yöneldi.

Hz. Peygamber'in söz ve davranışları olarak nakledilen hadislerin Kur'an ayetlerinden farklı olarak aidiyet meselesi bulunmaktadır. Kimi mutaassıp mezhep mensupları hadislerdeki bu boşluğu da büyük bir fırsat olarak görmüş, kendi görüş ve düşüncelerini temellendirmek amacıyla hadisler uydurmuşlardır. Diğer taraftan da muhalif gördükleri mezhepleri kötülemek için onların aleyhinde hadisler uydurmakta geri kalmamışlardır. Bu da mezhepler arasındaki çatışmanın en önemli sebeplerinden biridir.

Hadis uyduranlar arasında mutaassıp mezhep taraftarları bulunduğu gibi Müslümanlar arasındaki ihtilafı körükleyip onları çatışmaya düşürmek isteyen münafıklar da bulunmaktadır. İbn Sebe¹⁹ bunların başında gelmektedir. O, Müslümanları birbirine düşürecek fikirler ortaya atıyor ve bunların Müslümanlar arasında yerleşmesini arzu ediyordu. Onun yaydığı fikirlerden biri Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in vasisi olduğu ve kendisinden sonra halifesi olduğu fikriydi. Güya Hz. Peygamber Veda haccından dönerken Gadîru Hum'da Hz. Ali'nin elinden tutmuş ve ona "Ali benim vasim, kardeşim ve benden sonra halifemdir. Onun sözünü dinleyiniz ve ona itaat ediniz" buyurmuştur.²⁰ Fakat sahabîler güya Hz. Peygamber'in bu öğüdünü tutmamış ve Hz. Ali'nin hakkını yiyerek onun yerine Hz. Ebu Bekir'i halife seçmiştir.²¹

¹⁹ Asıl adı Abdullah olan İbn Sebe, "İslam dünyasında ilk fitnenin ve Şiiliğin ortaya çıkışında önemli rol oynadığı ileri sürülen kimsedir" Ethem Ruhi Fıgallı, "Abdullah b. Sebe" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 1988), DİA, 1: 133-134.

²⁰ Aliyyulkari, *Mevzûât*, (Beyrut: 1971), 109.

²¹ Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler Menşei Tanıma Yolları Tenkidi*, (Ankara: DİB Yayınları), 33.

Özellikle Şiîler Hz. Ali hakkında çokça hadis uydurmuşlardır. Uydurulan bu rivayetlerden birine göre güya Hz. Peygamber Mirac'tan döndüğünde bir evin üzerine yıldızın düştüğü görülür. Hz. Peygamber de "Bu yıldız kimin evine düşmüş ise o benden sonra halifemdir." buyurmuştur. Yıldızın Hz. Ali'nin evine düştüğü tespit edilir. Bunun üzerine müşrikler "Muhammed yanıldı ve doğru yoldan saptı. Ehl-i beytine kapılarak amcasının oğlunun tarafını tuttu" derler. Bunun üzerine de "Hayır arkadaşınız yanılmadı, sapmadı, aldanmadı. O hevasından söz söylemez. Onun söylediği kendisine vahyedilen hakikatten ibaretir." şeklindeki ayetler nazil oldu.²²

Mezhepler birbirleri hakkında hadis uydurmak suretiyle aralarındaki çatışmayı âdeta pekiştirmişlerdir. Örneğin, Hâricîler hakkında şöyle bir hadis uydurulmuştur: "Ümmetimin iki taifesi arasından bir fırka ortaya çıkacak, ikisi arasından bir 'Mârîka' ayrılacak. Bunları, iki gruptan hakka daha lâyük olanı katledecektir."²³

İman ve amel arasında ayırım yapma düşünceleri ile öne çıkan Mürcie hakkında da şu hadis uydurulmuş ve böylece mezhepler arasındaki çatışma körüklenmiştir. "Allah Mürcie'ye lanet etsin. Bunlar öyle bir kavimdir ki, amelsiz iman üzerinde konuşurlar; namaz, zekat ve haccı farz saymazlar; bunlar yapılırsa iyidir, yapılmazsa bir şey lazım gelmez, derler."²⁴

Kader'i inkâr ettikleri için Kaderiyye diye isimlendirilen Mu'tezile hakkında da bu düşüncelerinden dolayı hadis uydurulmuştur. "Kaderiyye bu Ümmetin Mecûsîleridir. Hasta olurlarsa ziyaretlerine gitmeyin, ölürlerse haklarında şahadette bulunmayın."²⁵

Tarih boyunca mezhepler kendi görüşlerini temellendirmek adına hadis uydurmuşlardır. Bununla kendi varlıklarını, görüş ve düşüncelerini meşruiyet zeminine çekmeyi hedeflemişlerdir. Kendi emellerini gerçekleştirme noktasında bir nebze amaçlarına ulaşmış olabilirler.

²² Zehebi, *Mîzânü'l-İ'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye), 1: 336; İbn Teymiyye, *Minhâcu Sünneti'n-Nebeviyye*, (Mısır: 1321), 4: 17, 19; İbn Arrak, *Tenzîhu's-şer'îati'l-merfûa ani'l-ahbâri's-şenâti'l-mevzûa*, (Mısır: 1375) 1: 356.

²³ Abdül'Melik b. Hişam, *Sîretü'n-Nebeviyye*, (Haleb, 1375), 2: 496.

²⁴ Abdurrahman b. Ali el-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, (1973), 1:276, 277.

²⁵ İbn Mace, "Mukaddime" 10.

MEZHEP ÇATIŞMALARININ SEBEPLERİ
CAUSES OF SECTARIAN CONFLICTS

Ancak hadis uydurmacılığı ümmet arasında ihtilafların ve tabii olarak çatışmaların çıkmasını kemikleştirecek bir rol oynamıştır. O nedenle samimi olarak ümmetin arasındaki çatışmaları gidermek isteyen düşünce ekolleri kendi içlerinde bir öz eleştiriye giderek literatür ve söylemlerinde bulunan uydurma hadislerle karşı bir mücadele başlatmışlardır. Bu mücadele mezhepler arasında ihtilafları azaltacak ve olumlu bir havanın, bir yakınlaşmanın doğmasına neden olacaktır.

Uydurma hadislerle karşı sadece mezhepler kendi içlerinde değil, bütün Müslümanlar, her mezhep, her düşünce ekolü uydurma hadislerle top yekün mücadele etmeli ve bu konuda Müslümanlar arasında bir bilincin uyanmasına hizmet etmelidir. Zira bilindiği gibi hadis uydurancılardan bir zümre de zındıklardır. İslam inancının dışında olanlar İslam ile mücadelelerini pek çok kanaldan sürdürmüş ve sürdürmektedirler. Tarih boyunca bilinmektedir ki İslam ve Müslümanlar ile mücadelede hadis uydurmacılığı zındıklar tarafından kullanılmış ve İslam'ı kötü göstermeye yönelik, Müslümanların birlik ve beraberliklerini zedelemeye yönelik hadisler uydurulmuştur.²⁶ O nedenle topyekün Müslümanların bilinçlerini bu tehlike ve onun zararlı etkilerine karşı uyanık tutmalı ve uydurma hadislerle ciddi bir şekilde mücadele etmelidirler.

1.5. Dînî Metinlerde Yapılan Tasarruf ve Teviller

Dînî metinler ile kastedilen en başta Kur'an-ı Kerim ve ondan sonra gelen hadis-i şeriflerdir. Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın kelamı olduğu hususunda hiçbir mezhep arasında ihtilaf bulunmamakta, bilakis onun hiçbir şekilde değişikliğe uğramaksızın günümüze kadar geldiği hususunda ittifak edilmektedir. Esas sorun, Kur'an ayetlerinin okunması, anlaşılması ve yorumlanması meselesindedir. Nitekim İslam'da ilk ayrılıkçı olarak bilinen Hariciler'de Kur'an'ın anlaşılması ve yorumlanması meselesinin nasıl istismar edildiği açık bir şekilde görülmüştür. Hariciler farklı bir anlam ve bağlamda olan bir ayeti Hz. Ali'ye karşı isyanlarında bir gerekçe olarak kullanmışlar ve Hz. Ali'yi ayete itaat etmemekle itham ederek, Allah'a ait olan hüküm koyma meselesine cüret ettiği için tekfir etmişlerdir.

Hemen hemen her mezhep kendi görüşünü temellendirmek için Kur'an'ı Kerim'i kullanmaktadır. Aslında burada yine bir ölçüde ahlâkî

---

²⁶ Sadık Cihan, "Zındıkların Uydurma Hadislerle Münasebeti" *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1990): 37-92.

bir sorun göze çarpmaktadır. Bilim ahlakı diyebileceğimiz bir ahlak mezheplerin kendi görüşlerini temellendirme göz ardı edilmektedir. Aslında bu şekilde bir tavır takınılmasa ihtilaflar azalabileceği gibi tartışmalara da gidilmeyecektir. Ancak insanoğlunun taassup diye adlandırabileceğimiz zaafi onları kutsal metinlere karşı saygısızlığa da sürüklemekte ve dinî metinlerde kendi düşüncelerine uygun tasarruflarda bulunmaya sevk etmektedir.

Tasarruf, bir şeyi istediği gibi kullanma yetkisi anlamına gelir. Bu kelime, burada, tam da bu anlamda kullanılmaktadır. Dînî metinler bir kimsenin ya da mezhebin istediği gibi anlayacağı, arzu ettiği gibi istidlal edeceği metinler değildir. Zira hiç kimsenin dînî metinleri istediği gibi kullanma yetkisi yoktur. Dînî metinler -ki onlarla kastedilen Allah Teâla'nın âyetleri ve Hz. Peygamber'in hadis ve sünnetleridir- ilmî esaslar çerçevesinde, yüksek bir sorumluluk duygusu ve ciddiyetle ele alınması gereken metinlerdir. Çünkü dînî metinler, insanlığın hidayeti, kurtuluşu, dünya ve âhîret mutluluk ve saadeti için gönderilmiş metinlerdir. Bu nedenle onlar, en başta saygıyı hak eden metinlerdir. Dini metinler insanların imhası için değil, ihyası için var olan metinlerdir. Bunun için dînî metinlere saygısızlık, insanlığa saygısızlık demektir.

Allah Teâlâ'nın âyetlerine iyi niyetle, ihlasla, insan ve cin şeytanlarından ona sığınarak yaklaşmak gerekir. Nitekim pek çok âyet-i kerîmede Kur'an'a nasıl yaklaşmamız dile getirilmiştir. Bunların en başında, Âl-i İmran süresinin ilk sayfasında yer alan âyet gelmektedir. Bu âyetin Bakara süresinden hemen sonra gelen Âl-i İmran süresinde ve onun ilk sayfasında yer alması oldukça manidardır. Zira bilindiği gibi Bakara süresinde, İsrailoğullarının, Hz. Musa ve getirdiği vahiy ile olan ilişkileri uzun uzun anlatılır. İsrailoğulları kendilerine gelen vahyi Cumartesi günü yasağında olduğu gibi kendi arzu ve istekleri istikametinde tevîl ettiler. Âl-i İmran süresinde fitne çıkarma amacıyla müteşâbih âyetlerin ardına düşüp, onlardan amacına hizmet edecek mana devşirme gayreti içinde olan, 'kalplerinde zeyğ bulunan' kişilerden söz edilir. (Âl-i imrân 3/7) Sanki Âl-i imran süresinde müminlere; Bakara süresinde anlatılan İsrailoğullarının yaptıkları gibi fitne ve fesat çıkarmak için Allah'ın âyetlerinin ardına düşüp de onları olmayacak şekilde tevîl etmeyin mesajı verilmektedir. Allah'ın âyetleri ile ilişkimizin nasıl olması gerektiği konusunda yine dikkat çekici bir biçimde, Kitab'ın ancak müttakî kişiler için bir hidayet kaynağı olduğu ifade edilir. (Bakara 2/2) Ne yazık ki bazı insanlar meftun oldukları görüşlerini, mutlak bir hakikat gibi sunmada Allah'ın âyetlerini alet olarak kullanabilmektedir. İnsan önce kendi düşüncesinin hakikat olduğuna inanmakta, sonra

MEZHEP ÇATIŞMALARININ SEBEPLERİ
CAUSES OF SECTARIAN CONFLICTS

o düşüncenin dışındakileri batıl kabul etmekte, daha sonra da kendi düşüncesinin haklılığına dair âyetler, hadisler bulmaya çalışmaktadır. İşte bütün bunlar dînî metinlerde yapılan tasarruflardır.

Tevile gelince; sözlükte görünür anlamının dışında muhtemel bir anlamla bir sözü ya da davranışı yorumlama şeklinde tanımlanır.²⁷ Tevil kelimesini ilk dönem selef âlimleri başka bir anlamda kullanırken, sonraki selef âlimleri farklı anlamda kullanmıştır. Burada tevil kelimesinin anlamı üzerinde bir bahis açmaktan ziyade; tevilin, dînî metinleri istediği gibi kullanmada kendisine sığınılan bir kavram olduğuna dikkat çekilecektir. Tevilin nasıl yapılması gerektiğine dair bir dizi esaslar vardır. Bu esaslara dayanmadan, kendi düşüncesinin haklılığını meşru göstermek için yapılan teviller, dînî metinler üzerinde yapılan keyfilik anlamına gelir. Hem tarihte hem de günümüzde bu tür keyfiliklerin birçok örneği bulunmaktadır. Örneğin, Râfiziler, “hâkimiyeti ele geçirir geçirmez yeryüzünde fesat ortaya çıkarmaya, ürünü ve nesli yok etmeye çalışır.” (Bakara 2/205) âyetinde işaret edilen kişinin 'Muâviye' olduğunu söylemişlerdir.²⁸ Beşinci asrın Mutezilî âlimlerinden Hâkim el-Çüşemî de Hz. Ali ve ehl-i beyt ile ilgili yüz üç âyet-i kerimenin olduğuna dair bir kitap kaleme almış ve bundan habersiz olanları da 'gafil'ler' diye aşağılamıştır.²⁹ Günümüzde de bir ilâhiyat profesörü olan Yaşar Nuri Öztürk bir konuşmasında “onlara; size indirilene (Kur'an) uyun! Denildiğinde; hayır, biz bizden önceki atalarımızın gittiği yoldan gider, onlara uyarız derler.” (Lokman 31/21) âyetinde geçen ataları mezhep imamlarına, imam Şâfiye, imam Ebû Hanîfe'ye hamletmiştir. Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Benzer durum hadisler için de söz konusu olmuştur. Nitekim Yusuf el-Karadâvî dînî metinlerdeki tasarrufları bir âfet olarak tanımlamakta ve bunları üç grupta toplamaktadır. Birincisi, aşırıların yaptıkları tahrif, haddi aşma ve aşırılıklardır. İkincisi, bozguncuların hadislerde olmayan şeyleri hadislerin içine katmalarıdır. Üçüncüsü ise, cahillerin

²⁷ Râgıb el-İsfahânî, Müfredât Elfâzi'l-Kur'ân, 4. Baskı, thk. Safvan Adnan Dâvûdî, (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 2009), 99; ibn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır, 2010), 11: 32.

²⁸ Burhâneddin Zerkeşi, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, (Dâru'l-ma'rife, Beyrut): 289, 230.

²⁹ Hâkim el-Çüşemî, *Tenbîhu'l-Gâfilîn*, thk. İbrahim Yahya ed-Derzî (Sa'de Merkezi Ehl'l-Beyt 2000).

yaptıkları İslam'ı temel amaçlarından uzaklaştıracak, onu dar bir çerçeveye hapsedecek tevillerdir.³⁰

Gerçekten de Karadâvî'nin dikkat çektiği bu hususların her biri oldukça önemlidir. Hadis metinleri üzerindeki bu tür tasarruflar mezhepler arasındaki çatışmayı derinleştirmektedir. Başlangıçta siyâsî sâiklerle zuhur etmiş olan mezhepler daha tarihî süreç içerisinde siyâsî görüşlerini dînî metinler üzerinde yaptıkları tasarruflarla, tevillerle perçinlemişlerdir. Şia ile ehl-i sünnet arasında sürekli bir tartışma konusu olan sekaleyn hadisi bunun en güzel örneğidir.³¹

Problem şudur ki; farklı inanç, görüş ve düşüncelere sahip olan mezhep mensupları ya da bir takım gruplar toplumsal rekabet, siyâsî çatışma ve mezhep tartışmaları sebebiyle kendi haklılıklarını ve hâkimiyetlerini sürdürme adına, dînî metinler üzerinde tasarruflarda bulunarak onları keyfî bir şekilde tevil etme yoluna gitmektedirler. İşte bu durum mezhep ya da grup çatışmalarını körükleyen nedenler arasında yer almaktadır.

1.6. Dinde Olmayan Referanslar Oluşturmak ve Bunları Kutsallaştırmak

Hz. Peygamber'in vefatından sonra ümmet içinde ilk defa imâmet meselesinde ortaya çıkan ihtilaf, geçen zaman içerisinde çeşitlenen meselelerle, toplumsal ve siyâsal problemlerle daha da artmış ve derinleşmiştir. Tarihî süreç içerisinde ihtilafların giderilmesine, problemlerin çözümlenmesine gidilmiş ve bu hususta dönem dönem muvaffak da olunmuştur. Ancak, ibret alınmayan tarih tekrâr etmeye mahkumdur. Tarihde yaşanan şeyler ibret ve ders alınmadan tekrar be tekrar yaşanmakta, taassub körüklenmekte, İslam ümmetinin zayıf karnı düşmanlar tarafından hedef tahtası haline getirilmektedir.

³⁰ Yusuf el-Karadâvî, *Keyfe Neteâmelu mea's-sünneti'n-Nebeviyye*, 5. Baskı, (Vircinya, el-Ma'hedü'l-Âlemi, 1992), 28-30.

³¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Adil Yavuz, "Ehl-i Sünnet'e Göre Ehl-i Beyt'in Konumu-Sekaleyn Hadisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, 7/3, (2005), 333-360; Adem Dölek, "Sekaleyn Hadisi ve Değerlendirilmesi", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, 4/3, (2004), 149-173; Kadir Gürler, "Sekaleyn Hadisi ve Ehl-i Beyt Kavramı Üzerine Genel Bir Değerlendirme", 1 (2010), 553-579.

MEZHEP ÇATIŞMALARININ SEBEPLERİ
CAUSES OF SECTARIAN CONFLICTS

İmâmet meselesinden sonra ümmet arasında itikâdî konularda ihtilaflar baş göstermiş, bu ihtilaflar ayrılıklara ve düşmanlıklara neden olmuştur. Geçen zaman içerisinde ise, tartışma, dînî anlama ve yorumlamada yöntem meselesine kaymış ve bu alanda birbirinden farklı yaklaşımlar ümmet arasında çatışmalara dönüşmüştür. Rey ve eser ehli arasında yaşanan çatışma buna en güzel örnektir.³² Bu çatışmada, tarafların kendi oluşturdukları yöntemleri, edindikleri referansları zaman içinde nasıl taassupla sarıldıkları ibretle görülecek olaylardır.

Diğer taraftan edinilen bir başka referans da ehl-beyt referansıdır. Bir grup, yaşanan çatışmalar neticesinde, toplumsal kaos sonucunda kendine âdeta sığınacak güvenli bir liman aramış ve bu limanı da ehl-beyt içinde bulmuştur. Kendi edindikleri referansa yükledikleri anlamı ve verdikleri kutsiyeti göstermesi açısından kullandıkları şu rivayet oldukça manidardır: “ehl-beytim Nuh'un gemisi gibidir. Kim bu gemiye binerse kurtulur, her kim de geminin dışında kalırsa helak olur”.³³

Zamanımızda da taassupla ele alınan yöntemler ümmet içerisinde ihtilaflara yol açmıştır. Dinin hükümlerinde gayeler mi yoksa illetler mi esas alınacak tartışması, bu ihtilafın kaynağını oluşturmaktadır. Ümmetin yaşadığı siyâsî, sosyal, ekonomik sorunlar karşısında tıkanan İslam âlim ve mütefekkirleri, batının galibiyeti karşısında yaşanan izmihlalden bir an evvel kurtulmak düşüncesiyle bir atılım gerçekleştirmiş, ancak gelenekten değil de batı kültüründen devşirme bir yöntemle kurtuluş aramışlar, ne yazık ki bu arayış mevcut dünya düzenini meşrulaştıran bir sonuçtan öteye gidememiştir. Bu girişim de ümmeti kendi arasında bir başka çatışmaya sürüklemiştir.

Bir diğer kutsanılan yöntem akıl ve nakil arasındaki tercih meselesidir. Koyu akılcılar ile koyu nakilciler arasındaki tartışmanın tarihte örnekleri görüldüğü gibi, günümüzde de benzer şekilde örnekleri görülmektedir. Bir tarafta 'islam mantık dinidir' diyenlerle, öbür tarafta 'din akıl-mantık işi değil nakil işidir', 'din nakildir' diyenler arasındaki çatışma bir başka cephede varlığını sürdürmektedir.

---

³² Mehmet Emin Özafşar, “Kültür Tarihimizde Rey-Eser Çatışması”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2000): 225-273.

³³ Hâkim, *Müstedrek*, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1990), 2: 2443.

1.7. Bilgiye Ulaştıran Araştırma Yöntemlerinde Yapılan İhlaller

Bilgiye ulaşmada takip edilen yöntemdeki farklılık, değişik bilgi kaynakları, birbirinden farklı tasavvurlar farklı düşüncelerin doğmasına, bu durum da mezhepler arasında çatışmaya neden olmuştur. Bazı hadis ehlinin, özellikle Allah Teâla'nın haberî sıfatları konusundaki tutumlarında bu durumu görmek mümkündür. Hadis ehlinin haberî sıfatlar konusunda teşbihe düşecek şekilde bir okuma yapmalarının altında ilmî araştırmalarında takip ettikleri metod ve zihniyet yatmaktadır. Bazı hadis ehlinin, Kur'an'ı, bütünlükten uzak, parçacı bir yaklaşımla ele alışı Allah'ın sıfatları konusunda teşbihe düşmekle itham edilmelerine sebep olmuştur. Hadis ehlinin, âyetlerin muhkem ve müteşâbih yapılarını dikkate almadan ve özellikle müteşâbih âyetleri muhkem âyetler ışığında bir değerlendirmeye tabi tutmadan, her bir âyeti müstakil bir şekilde ele alması onları teşbihe benzer bir duruma düşürmüştür.

Dînî ıstılahların kullanımında keyfilik ve bunların günümüze uyarlanması da bir başka ihlaldir. Her şîî için 'Râfızî' tabirinin kullanılması, her sünnî için 'Nâsibî' ifadesinin kullanılması dînî ıstılahların kullanımındaki keyfiliğe örnektir. Rey ehlinin hadis inkârcısı gibi gösterilmesi, diğer taraftan hadis ehlinin de akıl düşmanlığı ile nitelendirilmesi ıstılahların kullanımındaki keyfiliğin bir başka veçhesini göstermektedir. Hz. Peygamber döneminde bulunmadığı gerekçesi ile kelam ve tasavvuf kavramlarını da bid'at olarak vasıflamak ayrı bir garabet örneğidir. Diğer taraftan bey'at, şûra, istişâre gibi ıstılahları günümüze uyarlayarak, onları demokratik sistemle özdeşleştirmek de yapılan ihlallerden bir diğeridir.

Mezhep ya da grup mensuplarının görüş ve düşüncelerini dayandırdıkları bir yol ve yöntem vardır. Bu yol ve yöntem, zaman içerisinde, onların şahsiyetinin bir parçası haline gelebilmekte ve zamanla sorgulanmaz bir kalıba ya da inanca dönüşebilmektedir. Oysa ki yol ve yöntemin bu hale dönüşmesine izin vermemek, içine düşülebilecek bu handikabın farkında olmak gerekir. Yol ve yöntemin aksayan yönlerini görebilme, yanlış veya yetersiz noktalarını eleştirebilme ve yenileyebilmedir. Öncelikle, doğru bilgiye ulaşmak için, doğru kaynaklara yönelmek gerekir. Bunun için tüm müslümanların üzerinde ittifak ettikleri kaynaklar esas alınmalıdır. Şüphesiz bu kaynaklar da Kur'an ve Sünnet'tir. Ancak bu söylem planında kalmamalı, göstermelik bir hal alma-

MEZHEP ÇATIŞMALARININ SEBEPLERİ
CAUSES OF SECTARIAN CONFLICTS

malıdır. Bir meselede delil olarak bir âyetin gösterilmesi ya da bir hadisin varlığına işaret edilmesi kaynağa müracaat hususunda yeterli değildir. Zira Kur'an'ı referans alırken dikkat edilmesi gereken noktalar bulunmaktadır. Bu noktaların ihmal edilmesiyle yapılacak olan bir istidlal, Kur'an'ı referans almak anlamına gelmez. Haricilerin, Hz. Ali karşısında 'hüküm Allah'ındır' âyetini okumaları tam da bu duruma uygun bir örnektir. Bu söylemleriyle Hariciler, Kur'an'ı referans aldıklarını söylüyor, Hz. Ali'yi Allah'ın âyetine uymaya davet ediyorlardı. Ancak burada, gerçekte Kur'an referans alınmamakta, aksine, bir âyet istismar edilmektedir. Kur'an'ı doğru anlama hususunda sağlam bir yol ve yöntemin olması kaçınılmaz olduğu gibi sünneti doğru anlama konusunda da sağlam bir yöntemin olması gerekir.

Her hangi bir meselede sünnetin ya da hadislerin referans alınması, Hz. Peygamber'in bir fiilinin örnek gösterilmesi ya da bir sözünün nakledilmesiyle gerçekleşmez. Hz. Peygamber'e nispet edilen sözün gerçekten ona aidiyeti konusunda sağlam bir kanaate varılması gerekir. Daha sonra ise o sözün doğru bir şekilde anlaşılması gelir. Benzer şekilde, Hz. Peygamber'in fiilinin de doğru anlaşılması icap eder. Bazen Hz. Peygamber'in fiilinin aynısını yapmak, Hz. Peygamber'in sünnetine muhalif olabilir. Hz. Ömer'in, savaşlarda elde edilen gayr-i menkul arazileri, savaşan askerler arasında pay etmemesi bu duruma güzel bir örnektir. Hz. Peygamber'in yaptığının aynısını yapmasını isteyenlere Hz. Ömer; Peygamberin o uygulamasının onun döneminde mevcut olan şartlarla ilgili olduğu değerlendirmesini yapmış, şu an elde edilen Irak, Suriye gibi büyük arazilerin bu şekilde ganimet olarak dağıtımının Nebvî davet ile bağdaşmayacağına hükmetmiş; elde edilen arazileri kamulaştırarak savaşan askerleri de maaşa bağlamıştır. Dolayısıyla, sünneti referans almanın da bir takım kural ve kaideleri vardır. Bu kural ve kaideleri dikkate almadan mücerred bir şekilde Peygamber'in yaptığını yapmak sünneti referans almak anlamına gelmez.

Hadisleri, Hz. Peygamber'in sözleri olarak görmeden önce onların raviler aracılığıyla nakledilen rivayetler olarak görülmesi gerçeğinden kopmamak gerekir. Öncelikle cevaplandırılması gereken soru Hz. Peygamber'e raviler aracılığıyla isnad edilen sözün gerçekten ona ait olup olmadığıdır. Hz. Peygamber'e izafe edilen söz, her ne kadar güvenilir raviler tarafından nakledilmiş olsa da, onların hatalı bir nakilde bulunabilecekleri ihtimali dikkate alınmalıdır. Tüm rivayetler bir araya getirilerek bir karşılaştırma yapılmalı ve metinlerde, fazla bir bilginin olup olmadığı araştırılmalıdır. Hadislerin, Hz. Peygamber'e aidiyet so-

rununu çözme hususunda sadece muhaddislerin yöntemi ile yetinilmemeli; usul âlimlerinin, fakihlerin de metodu göz önünde bulundurulmalıdır. Hadislerin değerlendirilmesinde, mezhebî bakışın tesirinden kurtulmak gerekir. Rivayetleri siyâsî mülâhazalarla tasnif etmekten kaçınılmalıdır. Sahih olan ve sübûtu meşhur olan rivayetlere yönelmek lazımdır. Heva ve taassub ehlinin rivayetleri alınmamalıdır. Bu tür rivayetlerin pek çok kitapta, sıklıkla tekrar edilmesine aldanmamak gerekir. Çünkü müellifler, başkalarının kitaplarında gördükleri rivayetleri, hiçbir tetkike tabi tutmadan alabilmektedir. Hz. Peygamber'den nakledilen sözün, gerçekten ona ait olduğu noktasında güçlü bir kanaat oluştuğundan sonra, o sözü, doğru anlama ve yorumlama aşamasına geçilmeli, bu aşamanın da doğru bir neticeye ulaşabilmesi için bir takım esas ve prensiplere riayet edilmelidir. Dînî metinleri anlama ve yorumlamada mücerred lafızcı bir okumaya gitmemeli; yine aynı şekilde, mücerred gâî okuma derekesine düşmemelidir. Tek bir usûlün mutlaklaştırılarak genele teşmil edilmesi, pek çok hatalı anlayış ve yorumlara kapı aralayacaktır. Doğru bilgiye ulaşma aşamasında tüm bu hususlara riayet edilmedikçe ihtilaf ve bunun sonucunda çatışma kaçınılmaz olacaktır.

1.8. İhtilafa Olumsuz Bakmak ve Farklı Anlayışları Engellemek

Mezhep çatışmasının sebeplerinden bir diğeri de insanlar arasında vuku bulan farklı düşünce ve görüşleri olumsuz görmektir. Halbuki insanın varlığı farklı düşünce ve görüşleri tabii olarak doğurur. Çünkü her bir insan sahip olduğu yetenekleriyle, akıl ve zekasıyla biriciktir. Bu nedenle insanın doğasında olan bu durumu tabii karşılamak yaratılışın gereğidir. Çatışmaların önlenmesi için, ihtilaf konusunda şu üç hususu dikkate almak gerekir.

a. İhtilafın doğal ve hikmetin gereği olduğunu bilmek

b. İhtilafı doğuran, farklı anlayışlara imkan veren dînî metinlerin yapısını bilmek

c. ‘Doğru budur’ sözünün mezhep imamlarının ya da selef alimlerinin kendi görüşleri olduğunu unutmamak. Şimdi bu hususları biraz vuzuha kavuşturalım:

a. İhtilaf doğaldır, Hikmet'in Gereğidir

İhtilaf kelimesi sözlükte; düşünce, görüşünde ve sözünde başkalarından ayrı bir yol tutarak, bir şey üzerinde ittifak etmemektir.³⁴ İnsan, birbirinden farklı yaratılmıştır. Dilleri, renkleri, aşiretleri, kabileleri ve obalarıyla farklı olan insanlar; aynı zamanda, akıl, zeka, huy ve ilgileriyle de farklıdırlar. Bu farklılık, tabii olarak düşünce ve görüşlere, anlayış ve kabullere ve hatta duygulara yansımaktadır. Dolayısıyla, insanın sadece dîni metinleri değil, hayat içinde pek çok şeyi farklı anlaması kadar tabii bir şey yoktur. Çünkü insanın aklı, zekası, bakışı, yetiştiği çevresi, anlama faaliyetinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. İnsanların kendi aralarında farklı görüş ve düşüncelerde olması doğaldır. Doğal olmayan, bir konuda farklı anlayışların olabileceğini göz ardı ederek, insanların kendi dışındakilerin görüş ve düşüncelerini doğal karşılamamasıdır. Nitekim İbn Kayyım (ö.751/1350) ihtilaf konusunda şöyle demektedir: “İnsanlar arasında ihtilafın vukuu zorunludur. İradeleri, anlayışları ve idrak güçleri farklı olduğu için bu kaçınılmazdır. Ancak kınanacak olan, insanların birbirlerine taşkınlıkları ve düşmanlıklarıdır. Eğer ihtilaf, tefrika ve gruplaşmaya yol açmaz ise; aynı zamanda, ihtilaf edenlerin her birinin kastı Allah ve Rasûlüne itaat etmek olursa böyle bir ihtilafta bir mahzur yoktur. Çünkü ihtilaf, insânî gelişimde zorunludur. Ancak, hedef ve yol bir olursa ihtilaf olmaz. Şayet olsa bile, bu ihtilaf sahabenin ihtilafında görüldüğü gibi zarar vermeyen bir ihtilaf olur. Çünkü onlar şu asla dayanmakta idiler: Kur'an ve sünnetin delillerinde derin tefekkür etmek ve bu iki aslı her türlü söz, görüş, kıyas, zevk ve siyasetin önüne geçirmek”³⁵

Diğer taraftan Allah Teâlâ'nın sözünden ihtilafın bir hikmet gereği olduğu anlaşılmaktadır. Âyet-i kerimede şöyle buyurulmuştur: “Eğer Rabbin dileseydi insanları tek bir ümmet kılardı. Fakat, Rabbinin merhamet ettikleri dışında insanlar, hala ayrıdırlar. Esasen onları bunun için yaratmıştır.”(Hud 11/18) Şayet Allah Teâlâ insanları tek düze yaratmış olsaydı aralarında ihtilaf çıkmaz, o takdirde de rahmetle muamele içinde olanlar belirlenemezdi. İmtihanın bir sırrı olarak ihtilaf, insan için tabii kılınmıştır. İşin sırrı da bu ihtilafı düşmanlığa, gadre, zulme dönüştürmemektir.

³⁴ Şükrü Özen, “İhtilaf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (2000) 21: 565-568.

³⁵ İbn Kayyım el-Cevziyye, *es-Sevâiku'l-mürsele ale'l-Cehmiyye ve'l-Muattle*, (Dâru'l-âsime, 1408), 7: 563.

b. Farklı anlamaya imkan veren dînî metinlerin yapısını anlamak

Dînî metinlerin yapısını anlamanın başında, onların, yani Kur' an ve hadislerin dilinin Arapça olduğunun farkında olunması ve anlamının bu dile dayandığının bilinmesi gelmektedir. Kur'an, öncelikle bu dili konuşan insanlara, onların dili inmiştir. Nitekim âyet-i kerimelerde bu duruma dikkat çekilmiş; bu durumun farkında olmamız istenmiştir. “Bu Kur'an, bilen bir toplum için arapça bir Kur'an olarak, âyetleri genişçe açıklanmış bir kitaptır.” (Fussilet 41/3) “işte böylece biz onu arapça bir Kur'an olarak indirdik ve Allah'a karşı gelmekten sakınınsınlar, yahut onlara bir uyarı versin diye onda tehditleri teker teker sıraladık” (Taha, 20/113) Hz. Peygamber'in yolunu, onun söz ve davranışlarını temsil eden sünnet-i seniyye Kur'an'ın bir açıklayıcısı ve uygulayıcısı konumundadır. Bu durum âyet-i kerimede şöyle dile getirilmiştir: “Andolsun Allah müminlere kendi içlerinden; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitab ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.”(Âl-i imrân 3/164)

Gerek Kur'an-ı Kerim'de yer alan âyetler, gerek Hz. Peygamber'den sadır olan hadisler içerik olarak iki çeşide ayrılmaktadır: Birincisi; anlamı, manaya delâleti, maksadı açık, net, sarîh olanlardır. Bu tür dînî metinleri herkes anlayabilir. İkincisi ise; anlamı açık olmayan, neyin kastedildiği net bir şekilde belirtilmeyen, çeşitli anlamlara gelebilecek ihtimaller taşıyan hitaplardır. Bu tür hitaplar, farklı şekillerde anlaşılabilir. Allah ve Rasülü bu tarz hitapların böyle anlaşılmasında bir beis görmemişlerdir. Hz. Peygamber'in “kimse Kurayza yurduna varmadan ikinci namazını kılmamasın”³⁶ sözü ashab arasında farklı şekillerde anlaşılmış; bazıları, Hz. Peygamber bizden namazı kılmamızı istemiyor şeklinde anlarken; bazıları da Kurayza oğulları yurdunda ivedilikle bulunmamızı istiyor şeklinde anlamıştır. Neticede, kimi namazı kılmış, kimi de kılmamıştır. Durum Hz. Peygamber'e aktarıldığında, o hiç kimseyi bu şekilde anlamalarından dolayı ayıplamamış ve bu durumu tabîî karşılamıştır.

---

³⁶ Müslim, “Cihad”, 1770.

c. “Doğru budur” hükmünün mezhep imamlarının sözü ve selef alimlerinin yolu olduğunu hatırlamak

Her hangi bir mesele hakkında ulemanın “tasvib” hükmünü; yani, 'bize göre doğru budur' sözünü, 'hakka isabet' anlamında algılamak gerekir. Tasvib hükmü, mezhep imamının belli deliller neticesinde, doğru adına ortaya koyduğu bir görüşü ifade eder. Adı üstünde bu bir 'tasvib' tir. Ancak, bunu hakikate isabet anlamında düşünmemek gerekir. Tasvib'i hakikat anlamında algılamak, çatışmalara neden olan hususlardan biridir. Her bir mezhep ya da fırkanın meselelere yaklaşımı şöyle olmalıdır: “Benim görüşüm doğrudur; ancak, yanlış olma ihtimali de vardır. Benim dışındakilerin görüşleri yanlıştır; ancak, doğru olma ihtimali de bulunmaktadır”.

1.9. Sabiteleri Genişletmek ve Bunları İtikatlaştırmak

Dinin hiçbir zaman ve şartlarda değişmeyen temel esasları vardır. Şartlar ne olursa olsun, toplumda yaşanan değişimin boyutları ne düzeyde bulunursa bulunsun, dinin sabitelerinde asla bir değişiklik olması düşünülemez. Bu konuda problem, sabitelerin ne olduğunun tesbiti noktasındadır. Her mezhebin, kendince sabiteler ihdas etmesi ve bunları itikâdî mesele olarak nitelendirmesi, mezhepler ya da gruplar arasında yaşanan çatışmaların başında gelen hususlardandır. Sabiteleri genişletmek ve bunları itikâdî esaslar olarak vasıflandırmak; nazariyeler ve fikirler ile tarihî uygulamaları birbirine karıştırmaktan kaynaklanmaktadır. Dinin sabiteleri; Allah'a ve ahiret gününe iman gibi en genel anlamda iman esasları iken, bunların tafsilatını, bu sabiteler arasına katmak ve onları birer iman meselesi haline dönüştürmek, çatışmanın temel nedenlerinden biridir. Bu durum, kendi gibi inanmayanları tekfir etmeye, tekfir faaliyeti de sonuçta çatışmaya götürmektedir.

Son yıllarda sergilenen koyu ehl-i sünnetçilik müslümanlar arasında bir ayrıştırma faaliyeti olarak kullanılmaktadır. Bilerek ya da bilmeyerek bir takım kişiler, ehl-i sünnet söylemini, halkın zihnine, çok kaba, çok yüzeysel bir şekilde sokmak suretiyle, büyük bir kutuplaşmaya kapı aralamaktadır. Ehl-i sünnetin mahiyeti bilinmeden her hangi bir grup kendileri gibi düşünenleri ehl-i sünnet; farklı düşünenleri ise ehl-i sünnet dışında görebilmektedir. Oysa tek tip bir ehl-i sünnetten söz etmek mümkün değildir. Ehl-i sünnetin içinde Mâturîdî, Eş'arî, Selefi, ehl-i hadis, sûfiler gibi düşünce ekolleri vardır. En önemlisi, ehl-i sünnet zaman içinde yaşanan tartışmalar neticesinde sürekli değişerek günümüze ka-

dar gelmiştir. Bütün bunları görmeden, ehl-i sünneti madde madde fikirler bütününden oluşan tek bir kalıp olarak görmek gerçekçi bir yaklaşım olmaz. Gerçekte dinin sabitelerinden olmadığı halde dinin sabitesiymiş gibi takdim edilen ve ehl-i sünnet olmanın alâmet-i fârikası olarak görülen bir takım hususların, tarihî tartışmalar olduğu görülmelidir. İmametın Kureyşliliği, dünyanın yuvarlak olması, mesh üzerine mesh etme meseleleri böyledir. Ayrıca müteşabih âyetlerin yorumlarında ortaya çıkan farklı görüşler de dinin sabiteleri değildir. Bunları itikâda dönüştürmek, müslümanlar arasında çatışmaya sebebiyet vermektedir. Sahâbîlerin, tâbiîn âlimlerinin ihtilaf ettikleri meselelerde bizler de ihtilaf etmeli, ihtilaflı bir görüşü mutlak hakikat gibi göstermemeliyiz. İlim hürriyetine saygı duymalıyız.

Dinin aslından olmayan sabiteleri genişletmenin ve zaman içerisinde bunları itikâdî meseleler gibi görmenin altında nazariyeler ile tarihî uygulamaları birbiriyle karıştırmak, siyâsî sömürü ve muhalif olana düşmanlığı meşrulaştırma, halkın desteğini alma hususunda rekabet, dînî tartışmanın sonuçları ile dinin kendisini ayırt edememe gibi nedenler yatmaktadır. Şia'nın vasiyyeti İslam olarak görmesi, her bir müslümanın teşeyyu' etmesi gerektiğini düşünmesi, şiiiliği İslam ile özdeşleştirmesi dini tartışmalar ile dinin kendisini ayırt edememekten kaynaklanan sorunlardır. Bu tartışmalar 'hak ve batıl' kavramları kullanılarak yapılmakta, küfür ve tekfir ile sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla dinin sabiteleri ile değişkenlerini birbirinden ayırt etmeliyiz, kesin, katî meselelerle zannî olan meseleleri birbirine karıştırmamalıyız. Zannî olan meseleleri, katî seviyesine çıkarmamalıyız. Zannî olan haberleri, mütevatir konumuna yükseltmemeliyiz. Âlimlerin mütevatir demesiyle âhâd haberler mütevatir olmaz. Âlimlerin katî demesiyle de delâleti zannî olan haberleri katî göremeyiz. Örneğin, Şia'nın Hz. Ali'nin fazileti ile ilgili hadisleri mütevatir kabul etmesi ve bunların Hz. Ali'nin imametine delaletinin kat'î olduğunu ileri sürmeleri çatışmaya sebep olan yaklaşımlardan biridir.

Sonuç

Sonuç olarak, aramızdaki ihtilafları ortadan kaldıralım demiyoruz. İhtilafları olabildiğince aza indirmeye çalışalım. En önemlisi, var olan ihtilaflarımızı düşmanlığa ve çatışmaya dönüştürmeyelim. Bütün bunlar, ihtilaflara yüklediğimiz anlam ve duygu ile alakalıdır. Şayet Şii ve Sünni'siyle her Müslüman kendi görüşünü din olarak görürse düşmanlık ve çatışma kaçınılmaz olur. Zira bu tartışmalar bizâtihi din değil, dinden anladıklarımıza yönelik farklılıklardır. Bu farklılıkların birçoğu

MEZHEP ÇATIŞMALARININ SEBEPLERİ
CAUSES OF SECTARIAN CONFLICTS

da tarihî meselelerdir. Aslında bunları tarihte bırakıp, bugün kendi birlik ve beraberliğimize, İslam medeniyetinin dünyaya hâkim olmasına odaklanmamız gerekmektedir. Çünkü dünyamızın içinde bulunduğu buhrandan kurtulmasının yolu; ancak ve ancak, İslam medeniyetinin; imanın, tevhidin, adaletin, hakkaniyetin, kardeşliğin, merhametin ve şefkatin hâkim olmasıyla gerçekleşecektir.

Mezhebî kaygılardan ve kabullerden dolayı İslam'ın en temel ilke ve esasları heba edilmektedir. Bunun büyük bir sapma olduğu görülmelidir. İslam, insanlığın barışı, huzuru ve mutluluğu için gelmiş bir dindir. Dolayısıyla İslam'ın bu evrensel amacından saptırıcı düşünce ve yollara girmek ve hele hele din adına girmek tamamen o dinin değerleri ile çelişkili bir durumdur. İslam'ın müminler için ortaya koyduğu ilke kardeşliktir. Mümin olmayanlar için ise konulan ilke onlara haksızlık ve adaletsizlik etmemektir. Onları en güzel şekilde Allah'ın yoluna davet etmektir. Bu dinin en temel değeri rahmettir. Allah'ın rahmeti gadabını aşmıştır. Allah'ın rahmeti her şeyi kuşatmıştır. Allah son peygamber Muhammed aleyhisselamı bütün âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Kendisini ve kendisine inananları vatanları olan Mekke'den hicrete zorlayan ve hicret ettikleri Medine'de dahi peşlerini bırakmayıp savaş çığırtkanlığı yapanları rahmet peygamberi Mekke fethinde bağışlamış onlardan intikam almamıştır. Bu hoşgörü, bu anlayış ve bu peygamberî rahmet bugün de takip edilmelidir.

Ne yapılması gerekir? sorusuna cevap bağlamında duruş ve yaklaşım ile ilgili olarak şunlar söylenebilir. Öncelikle mezhep kimliğini üst bir kimlik olarak görmemek gerekir. Allah'ın bizi Müslümanlar olarak isimlendirmesini kendimizi tanımlayıcı bir kimlik olarak görmek yeterlidir. Bütün faaliyetlerimizde ayrıştırıcı bir dil değil bütünleştirici, bir araya getirici, gerilimleri azaltıcı bir dil kullanmalıyız. Biz bilinci dilimize yansımalıdır. Hak, adalet, hukuk, sevgi ve saygı duygusunu sadece kendimiz için değil herkes ve hatta bütün mevcudat için gösterebilecek bir bilince sahip olmalıyız. Mezhepler arasındaki farklılıkları büyütmemeliyiz. Mevcut farklılıkları öne çıkartmak suretiyle çatışmayı körüklememeliyiz. Ümmet bilincini, Müslümanların birliğini en büyük ülkü olarak her daim canlı ve diri tutmalıyız. Bu ülküye bir adım daha yaklaşmanın gayretini asla küçümsememeliyiz. Farklı görüş ve düşüncelerden korkmamalı, korku ve endişelerimizle hareket etmekten sakınmalıyız. Bu dinin sahibinin Allah olduğunu ve dinini her türlü sapkınlıklardan koruyacağı öz güvenini her zaman taşımalıyız. Duygusallığın tehlikeli sularına açılmamalı, makuliyetten uzaklaşmamalıyız. En

önemlisi sürekli bir iletişim ve etkileşim içerisinde olmalıyız. Birçok etkinliklerde paylaşımlarımız olmalı. Farklı mezhep mensupları birbirlerini yakından tanımanın yollarını aramalıdır. Son tahlilde hayrın sulhta olduğu ilahi öğüdünü aklımızdan asla çıkarmamalıyız. Herkesin Allah'ın huzurunda hesap vereceğini ve hiç kimsenin yaptığının karşılıksız kalmayacağı inancı olan ahiret inancının öz güveni ile bazı şeylerin hesabını ahirete bırakma bilincini göstererek itidalden kopmamalı, şiddete başvurmamalıyız.

Kaynakça

Akay, Nejdet. Hz. Osman Dönemi Fitne olayları ve Temel Sebepleri, Marmara Üniversitesi, 2012.

Akbulut, Ahmet. *Sahâbe Devri Hâdiselerinin Kelâmî Problemlere Etkileri*. İstanbul: Birleşik Yayınları, 1992.

Ayar, Kenan. *Dört Halife Devri Siyâsî Olaylarında Kur'ân'ın Rolü*. Samsun: Etüt Yayınları, 2011.

----- “Hâricilerin Hz. Ali'den Ayrılış Süreci”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8/1. 45-88.

Aliyyü'l-kârî. *Mevzûât*, Beyrut: 1971.

Biçer, Ramazan. “Küreselleşme ve Mezhep Çatışmaları”, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 14/2 (2012) 361-375.

Buhârî, Muhammed. Şaḥîḥu'l-Buḥârî. Nşr. Muḥammed Zuheyr b. Nâsır en-Nâsır. 1-9 (2001).

Bulut, Halil İbrahim. “Ümmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV, 2012) 42: 308-309.

Cihan, Sadık. *Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi*, Samsun: Etüt Yayınları, 1997.

MEZHEP ÇATIŞMALARININ SEBEPLERİ
CAUSES OF SECTARIAN CONFLICTS

----- “Zındıkların Uydurma Hadislerle Münasebeti”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Samsun 1990) 4: 37-92.

Çelebi, N. O. *İran İslam Devrimi'nde Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa'nın Rolü*. Yüksek Lisans, Beykent Üniversitesi, 2012.

Cüşemî, Hâkim. *Tenbihu'l-Gâfilîn*. Thk. İbrahim Yahya ed-Dersî. Sa'de: Merkezi Ehlî'l-Beyt, 2012.

Dalkılıç, Mehmet, “Eleştirel Açından Bir Kimlik ve İnanç Örtüsü Olarak Taqiyye”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (İstanbul, 2003).

Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*, 11. Baskı. (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011).

Dölek, Adem. “Sekaleyn Hadisi ve Değerlendirilmesi”. 4/3 Marife: Dini Araştırmalar Dergisi. (2004)

Erdoğan, Reyhan. Bir İnanç ve Kimlik Problemi Haline Gelen “Ta-kiyye” Kavramının Kur'an Ayetleri Işığında Tahlili. (Yüksek Lisans Tezi). *Marmara Üniversitesi* 2011.

Evcimen, T.T. *Çatışma Yönetimi*, <http://www.evcimen.com/wht004.htm>.

Gürler, Kadir. “Sekaleyn Hadisi ve Ehl-i Beyt Kavramı Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, 1. I.Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu (Çorum, 2011).

Hâkim, Muhammed. *Müstedrek*. Thk: Mustafa Abdülkadir Ata, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1990.

İsfahânî, Ragıb. *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*. Thk. Safvan Adnan, Şam: Dâru'l-Kalem, 2009.

- İbn Arrak, A. *Tenzîhu's-şerîati'l-merfûa ani'l-ahbâri's-şeniâti'l-mevzûa*, Mısır: 1375.
- İbn Ebi'l-Hadid, İ. *Şerhu Nehci'l-Belâğa*, Beyrut: 1954.
- İbn Hişam, Abdül'Melik, *Sîretü'n-Nebeviyye*, (Haleb, 1375).
- İbn Kayyım, Muhammed. *Es-Sevâikü'l-Mürsele ale'l-Cehmiyye ve 'l-Muattile*, (Dâru'l-Asime, 1408) 7: 519.
- İbn Mâce, Muhammed. *Sunen*. Nşr. Şu'ayb el-'Arnavût, 'Âdil Murşid v.dğr. 1-7. (2009).
- İbn Manzûr, Muhammed. *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır, 2010.
- İbn Teymiyye, A. *Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye*, Mısır: 1321.
- Kandemir, Yaşar. *Mevzu Hadisler Menşei Tanıma Yolları Tenkidi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 1980.
- Karadâvî, Yusuf. *Keyfe Neteâmelu mea's-Sünneti'n-Nebeviyye*, 11.Baskı (Vircinya: el-Ma'hedu'l-Alemi 1992)
- Müslim, M. *Musnedu's-Şahîhu'l-Muhtaşar bi Naqli'l-'Adl 'ani'l-'Adl ilâ Resûlillâh*. Nşr. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî), 1-7, Beyrût.
- Müftüoğlu, Atasoy. *Ümmet Bilinci*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013.
- Onat, Hasan. "Mezhep Çatışmasını Önlemek Mümkündür", *İslam Mezhepleri Tarihi Selefîlik Çalıştayı VI. Ulusal Koordinasyon Toplantısı*, (Konya: 2015) 17-20.
- Özafşar, Mehmet Emin. "Kültür Tarihimizde Rey-Eser Çatışması", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41: 225-273.
- Özen, Şükrü. "İhtilaf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (Ankara: TDV, 2000) 21: 565-568.

MEZHEP ÇATIŞMALARININ SEBEPLERİ
CAUSES OF SECTARIAN CONFLICTS

Tancî, Muhammed. “İslam’da Hilafet ve Mezheplerin Doğuşu”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1994 1/25-68.

Yavuz, Adil. “Ehl-i Sünnet’e Göre Ehl-i Beyt’in Konumu-Sekaleyn Hadisi Üzerine Bir Değerlendirme-7/3. Marife: Dini Araştırmalar Dergisi (2005).

Zehebî, Muhammed. *Mizânü’l-İtidâl fî nakdi’r-ricâl*, (Kahire: Dâru ihyâi kütübi’l-arabiyye, 1963).

Zerkeşî, Burhaneddin. *el-Burhan fi ulûmi’l-Kur’an*. Thk: Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife).

KADİR DEMİRÇİ - MUHAMMED YAHYA SALİM AZZAN